

COMPARATIVE LAW: FORMATION AND DEVELOPMENT AT THE PRESENT STAGE

ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Arkhyr Kornilov¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-309-5-26>

Наука порівняльне правознавство, достатньо нова, вона з'явилась у XIX ст. Першим, хто свідомо почав закладати ідейні основи порівняльного правознавства, можна вважати німецького вченого Ансельма фон Фейєрбаха, автора праці «Погляд на німецьку правову науку» (1810 р.) У цій праці Фейєрбах безпосередньо з потреби у пізнанні зарубіжного права та порівняльного пізнання національного права виводив нову юридичну науку – порівняльне правознавство. Об'єктом її мало стати права система усіх країн та народів, що мало досліджуватись методом порівняльного аналізу. Таким чином, її предметом є пізнання спільного та особливого у розвитку правових систем, а також забезпечення розвитку національного права шляхом його взаємодії із зарубіжними правовими системами, в тому числі шляхом запозичення правових елементів. Окрім того, Фейєрбах у цій праці порушив питання про ціннісний потенціал порівняльно-правових досліджень: вони здатні сприяти «створенню загальної спільноти ідей та діянь» [1, с. 39].

Порівняльне правознавство пройшло складний історичний шлях свого формування, становлення й розвитку. Більшість науковців вважає, що саме в XIX ст., з'явився такий предмет як порівняльне правознавство. І це було зумовлено економічними, суспільно-політичними та правовими процесами тогочасного суспільства, які потребували відповідної реакції з боку науки, зокрема формування порівняльного правознавства як універсальної сфери наукових знань. Цьому передувало поступове накопичення предметно-методологічних знань у сфері порівняльно-правових досліджень.

Протягом понад двох століть свого існування порівняльне правознавство в межах юридичної науки, набуло ознак систематизованої сфери наукових знань із власною понятійно-предметною, теоретико-методологічною та концептуальною ідентичністю.

¹ Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

В Україні, починаючи з 40-х років ХХ ст. активно розвиваються порівняльно-правові дослідження – насамперед в Інституті держави і права АН УРСР, а також у Київському державному університеті імені Тараса Шевченка. Перші у Східній Європі дисертації з компаративістики були захищені в українських університетах. Тут працювали такі вчені-компаративісти, як М. Іванишев, С. Орнатський, А. Стоянов, Ф. Леонтович, І. Ренненкампф, Б. Кістяківський, М. Максимейко, І. Малиновський, В. Корецький, Г. Александренко та інші [2, с. 22].

Безумовним свідченням і водночас напрямом розвитку порівняльної історії права на початку ХХІ ст. в Україні є включення порівняльно-історичного аспекту до сформульованого українськими вченими-компаративістами предмета порівняльного правознавства, а також включення порівняльно-історичних елементів до структури порівняльного правознавства. Так, вчені виділяють «вертикальне» порівняльне правознавство (історична компаративістика), зараховують порівняльно-історичні правові дослідження до загальної або особливої частини порівняльного правознавства [4, с. 9; 2, с. 28; 5, с. 15–16; 6, с. 28].

На думку М. А. Дамірлі, об'єктом порівняльної історії права є всесвітній історично-правовий процес у його цілісності і порівняно великих просторово-часових масштабах (правові системи та сім'ї), в більш або менш автономних структурах (галузі та інститути права). Предметом виступають закономірності великих якісних та кількісних змін історично-правового розвитку в глобальному і порівняно великих просторово-часових масштабах, у більш або менш автономних структурах [3, с. 129].

Останнім часом у вітчизняній науці змінюються традиційні уявлення про об'єкти порівняльного правознавства. Так, О. Д. Тихоміров зауважує, що в порівняльному правознавстві одним із традиційних є поняття правової системи, однак його обмеженість виявляється в тому, що в умовах «правового плюралізму» і різноманіття форм соціального регулювання в різних країнах і цивілізаціях такою системою має бути система соціального регулювання з виокремленням домінуючого соціального регулятора і правової системи як однієї з її підсистем [7, с. 278].

Одним із важливих методологічних підходів у порівняльному правознавстві є синергетичний (як логічний прояв міждисциплінарних зв'язків). Як вважають дослідники, синергетика дає виявити закономірність, механізм, принципи еволюції та самоорганізації правових систем; крім діалектичної, формується синергетична логіка порівняльно-правових досліджень; вона розглядає будь-який розвиток як нелінійний та багатоваріантний, а право уявляється як складна, нерівноважна,

відкрита, динамічна та нелінійна система, вона «має розвиток у часі, крізь століття та покоління» [8, с. 72–73; 9, с. 61; 10, с. 76; 11, с. 99].

Також ще важливо підкреслити роль саме синергетичного підходу в порівняльно-історичних правових дослідженнях, адже «синергетичний підхід має ряд евристичних можливостей при дослідженні деяких систем правового характеру і загалом спрямовує зусилля на виявлення специфічності проявів законів самоорганізації у правовій сфері, особливостей реалізації механізму правової самоорганізації як наслідку взаємних переходів правового порядку і хаосу» [12, с. 370–371].

У зв'язку з цим цікаву і неординарну думку висловила І. С. Кривцова: в дослідженнях акцент має робитись на тільки «прожитих» сценаріях, але й на нереалізованих потенційних траєкторіях в історичній ретроспективі розвитку правових явищ; зіставляти слід не тільки детерміновані та біфуркаційні періоди розвитку систем, але й враховувати вплив майбутнього, зіставляти можливі альтернативні шляхи подальшого розвитку із сучасним, минулим та нереалізованим минулим [14, с. 163, 165].

Тобто таке використання евристичного потенціалу цього підходу гармонізується зі світоглядом компаративізму: що дає змогу акцентувати не тільки на множинності форм проявів історично-правової реальності (правова система, правова культура, правова сім'я, цивілізація тощо) та різноманітні видів цих форм, але й імовірності, поліваріантності, альтернативності, випадковості шляхів розвитку систем, що склались у рамках цієї реальності. Тому можна лише вітати спробу вітчизняних вчених Т. І. Бондарук та І. В. Музики на основі цього підходу визначити низку характеристик синергетичної правової системи різних держав [15, с. 22–27].

Варто зазначити, що провідним для порівняльної історії права є порівняльно-історичний метод. У процесі проведення порівняльно-історичних досліджень правового розвитку різних цивілізацій, субцивілізацій або розвитку правових культур, правових систем, правових сімей у різні історичні періоди він є стрижнем комплексного порівняльно-історичного аналізу, але останній має гармонійно включати набір і інших методів. На думку деяких вітчизняних вчених, застосування порівняльно-правового методу передбачає лише виявлення загального, особливого та одиничного в порівнюваних об'єктах, не вдаючись до їх вивчення. Натомість порівняльно-правовий аналіз має три стадії: вивчення систем; визначення позитивних і негативних їхніх властивостей; вироблення висновків щодо здійснення позитивного і негативного досвіду та перспектив розвитку власної правової системи [13, с. 125].

Ще слід зауважити і на нові можливості порівняльного методу. Так, деякі українські вчені пропонують його «компаративне» осмислення. Вони заявляють, що компаративний метод, на відміну від порівняльного,

не зводиться лише до дослідження одного об'єкта чи одного стану об'єкта, а вивчає «одне, друге та інше».

Тому він поєднує порівняльний метод, а також методи зі ставлення, протиставлення, паралельного зіставлення, конфронтації, контрасту, топології, ареальний, порівняльно-історичний, за аналогією тощо [16, с. 124–125].

Таким чином, можна зазначити, що одним із важливих напрямів удосконалення порівняльно-історичних правових досліджень в Україні напочатку XXI ст. є вирішення епістемологічних проблем порівняльної історії права. Потребує розробки її предметна сфера, а також визначення в предметі порівняльного правознавства частки порівняльно-історичного аспекту, а в її структурі – порівняльно-історичного елементу. Вважається необхідним виокремлення об'єктів порівняльної історії права, серед яких варто виділити як «традиційні»(правові), так і «неправові», соціальні регулятори. Важливим завданням порівняльної історії права має стати проведення порівняльно-історичних правових синхронних та діахронічних досліджень, які спрямовані на виявлення універсального, що було притаманне світовим цивілізаціям, регіонам, правовим системам, сім'ям, культурам, так і унікального для них у процесі історично-правової еволюції.

Список використаних джерел:

1. Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: збірник наукових праць / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. П. Тихого, М. М. Цимбалюка, І. С. Гриценка; упор. О. В. Кресін, І. М. Ситар. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 620 с.
2. Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: збірник наукових праць / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. П. Тихого, М. М. Цимбалюка, І. С. Гриценка; упор. О. В. Кресін, І. М. Ситар. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С. 22.
3. Дамирли М. А. Сравнительное правоведение. Ч. 1 : Статус, предмет и система. Одесса : Фенікс, 2013. 174 с.
4. Харитонов О. І., Харитонов С. О. Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства. Європейські традиції : посібник. Харків : Одиссей, 2002. 253 с.
5. Порівняльне правознавство / С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов, І. О. Биля-Сабадаш. Харків : Право, 2011. 272 с.
6. Порівняльне правознавство / Упоряд. Бисага Ю. М. Ужгород : Видавничий Дім «Гельветика», 2013. 230 с.
7. Тихомиров О. Проблеми осмислення плюралістичної природи порівняльного правознавства та його інтерпретацій. *Право України*. 2013. № 10. С. 275–289.
8. Кривцова И. С. Эвристическая ценность идей синергетики в сравнительно-правовом познании. *Порівняльно-правові дослідження*. 2007. № 1–2. С. 71–74.

9. Корунчак Л. А. Проблема використання синергетичного підходу при дослідженні правових явищ. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 58–61.

10. Маїк І. С. Доктрина синергетики як важіль впливу у порівняльному правознавстві. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: збірник наукових праць*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С. 73–76.

11. Кириченко В. Є. Синергетика в історико-правових дослідженнях. Розвиток методології сучасної юриспруденції: матеріали IV наук. конф. Одеса: Фенікс, 2015. С. 96–99.

12. Кудін С. В. Синергетика як методологічний підхід дослідження соціальних, правових та історично-правових систем. *European vector of development of the modern scientific researches: collective monograph*. 2nd ed. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2021. С. 354–377.

13. Порівняльне правознавство (теоретико-правове дослідження): монографія / За ред. Н. М. Оніщенко. Київ: «Видавництво «Фенікс», 2007. 430 с.

14. Кривцова І. С. Развитие методологии сравнительного правоведения под воздействием синергетической парадигмы. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: збірник наукових статей / За ред. Ю. С. Шемшученка, О. В. Кресіна*. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. С. 160–166.

15. Бондарук Т. І., Музика І. В. Тоталогія і синергетика в історико-правових дослідженнях. *Правова держава*. 2012. Вип. 23. С. 19–30.

16. Тихомиров О. Д. Юридична компаративістика як постнекласичний етап розвитку порівняльного правознавства. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: збірник наукових статей / За ред. Ю. С. Шемшученка, О. В. Кресіна*. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. С. 117–125.